

A black and white photograph of Cardinal Jozef Tomko. He is standing in a library, wearing a dark cassock with a white clerical collar and a large silver cross necklace. He is positioned to the left of a large, vintage-style globe on a stand. The background consists of tall bookshelves filled with books. The right side of the image is overlaid with a solid red vertical bar.

Marián Čižmár

KARDINÁL JOZEF TOMKO

Život v službe evanjelia

KARDINÁL JOZEF TOMKO

Život v službe evanjelia

Marián Čižmár

KARDINÁL JOZEF TOMKO
Život v službe evanjelia

A. D. 2018

Marián Čižmár

Kardinál Jozef Tomko

Život v službe evanjelia

Recenzenti

Prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

Doc. ThDr. ICLic. Štefan Mordel, PhD.

ThDr., HELic. Pavol Kollár, PhD.

Odborná spolupráca

P. ThLic. Tomáš Brezáni, CM

Jazyková úprava

Mgr. Monika Zbínová

Mgr. Martina Molnárová

Preklad do angličtiny

Viktória Lukáčová

Zalomenie

Mgr. Monika Zbínová

Tlač

TBB, a. s.

Na vydání diela spolupracoval

Mult.Dr.h.c. doc. Ing. Milan Fiľo, PhD.

© Vydavateľstvo INREMAX, 2018

ISBN 978-80-971910-3-0

Obsah

Predslov	15
Na úvod.....	17
PRVÁ ČASŤ: OD KOLÍSKY K OLTÁRU.....	23
I. KAPITOLA: Rodisko a rodina.....	25
1. Pohľad do dejín obce a farnosti Udavské.....	25
2. Dr. Štefan Hések – vzor dobrého pastiera a duchovného otca	28
3. Rodinné prostredie.....	34
II. KAPITOLA: Študent gymnázia v Michalovciach.....	43
1. Žiak s mimoriadnymi schopnosťami	43
2. Gymnázium v Michalovciach	44
3. Spomienky Jozefa Tomka na študentské roky	46
4. Dr. Štefan Hlaváč – kňaz a profesor náboženstva	50
III. KAPITOLA: Seminarista v Bratislave a v Ríme.....	55
1. Rozhodnutý ísť za hlasom Pánovým	56
2. Život v Kňazskom seminári sv. Cyrila a Metoda v Bratislave.....	58
3. Cesta za vytúženým cieľom – kňazstvom	64
4. Život v Nepomucene a štúdium na Lateránskej univerzite.....	66
DRUHÁ ČASŤ: V KŇAZSKEJ SLUŽBE	75
IV. KAPITOLA: Počiatky kňazskej služby v Ríme	77
1. Kňazská vysviacka a primície	77
2. Kruté prenasledovanie veriacich vo vlasti.....	78
3. Pastoračné aktivity Jozefa Tomka	80
V. KAPITOLA: Vicerektor ekonóm Nepomucena.....	81
1. Ako Jozef Egyptský.....	81

2. Úlohy vicerektora ekonóma	81
3. Tri doktoráty	85
VI. KAPITOLA: Služba v Rímskej kúrii	90
1. Poctivou prácou k úspechom.....	90
2. Člen Svätého officia	92
3. Jozef Tomko a Druhý vatikánsky koncil	93
4. Zápas o Sväté officium na koncile	103
5. Budovanie Kongregácie pre náuku viery.....	110
6. Doktrínálne komisie	114
7. Zrušenie Indexu zakázaných kníh	115
8. Špeciálny tajomník Prvej biskupskej synody v roku 1967	119
9. Návrat do rodnej vlasti v roku 1968	125
10. Medzinárodná teologická komisia	128
11. Spomienky na troch kardinálov prefektov.....	133
12. Poslanie v Manile r. 1970 a v Austrálii r. 1974	135
13. Podtajomník Kongregácie pre biskupov	138
14. Na Konferencii biskupov Latinskej Ameriky v Pueble v roku 1979 .	140
VII. KAPITOLA: Služba Slovákom v zahraničí	145
1. Zápas o povahu pastorácie Slovákov v zahraničí.....	145
2. Hľadanie povolání pre Slovensko	147
3. Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme.....	150
4. Obyvateľ Ústavu sv. Cyrila a Metoda	168
5. Práca na slovenských prekladoch liturgických textov	170
TRETIA ČASŤ: V SLUŽBE NÁSTUPCU APOŠTOLOV.....	173
VIII. KAPITOLA: Biskup Katolíckej cirkvi	175
1. Mons. Jozef Tomko – arcibiskup	175
2. Ohlasy na menovanie a blahoželania.....	176
3. Biskupský erb a heslo arcibiskupa Jozefa Tomka	179
4. Prípravy na biskupskú vysviacku	180
5. Vigília v Bazilike sv. Klementa	181
6. Vysviacka v Sixtínskej kaplnke	182

7. Apoštolská postupnosť arcibiskupa Jozefa Tomka	188
8. Biskupské primície arcibiskupa Jozefa Tomka	189
9. Spoločné agapé v penzióne Domus pacis	193
10. Ohlasy zo zahraničia na biskupskú vysviacku	195
11. Bolesť nového arcibiskupa.....	196
12. Člen Pápežskej komisie pre interpretáciu dokumentov koncilu.....	196
IX. KAPITOLA: Sekretár Biskupskej synody	199
1. Jozef Tomko o biskupskej synode	199
X. KAPITOLA: Mimoriadna synoda pre Holandsko	206
1. Dôvody pre mimoriadnu synodu holandských biskupov.....	207
2. Stav Cirkvi v Holandsku po Druhom vatikánskom koncile	208
3. Pomýlená teológia, morálka a liturgické deviácie	211
4. Sviatosťné kňazstvo, kňazská formácia a rehoľný život	218
5. Starosti Pavla VI. o stav Cirkvi v Holandsku	222
6. Ján Pavol II. a jeho starosť o Cirkev v Holandsku	226
7. Blízka príprava synody	229
8. Priebeh synody	232
9. Zápas o katolícku vieru v Holandsku synodou nekončí.....	237
10. Retrospektíva za synodou	240
XI. KAPITOLA: Synoda o manželstve a rodine v roku 1980	245
1. Účasť pápeža Jána Pavla II. na synode.....	250
2. Vážne témy synody	253
3. Synoda a médiá.....	255
4. Matka Terézia Bojaxhiu z Kalkaty na synode.....	260
5. Biskup Július Gábriš na synode	262
6. Príhody zo synody	264
7. Slávnostné ukončenie synody	266
8. Záverečný dokument Synody o manželstve a rodine	268
XII. KAPITOLA: Synoda o pokání a zmierení v roku 1983.....	271
1. Jozef Tomko k Synode o zmierení a pokání	272
2. Aktivity generálneho sekretára pred synodou.....	275
3. Zahájenie a priebeh synody.....	277

4. Zastúpenie z Československa	279
5. Dôležité témy synodálnych vystúpení.....	281
6. Podujatia mimo synodálnej auly	282
7. Zakončenie Synody o zmierení a pokání.....	283
8. Záver služby generálneho sekretára biskupskej synody	288

ŠTVRTÁ ČASŤ: KARDINÁL A PREFEKT291

XIII. KAPITOLA: Kardinál svätej rímskej Cirkvi 293

1. „Včul' vystrojme sa vítať kardinála!“	293
2. Kardináli	294
3. Jozef Tomko o kardináloch.....	294
4. Menovanie za kardinála	297
5. Tlač o menovaní za kardinála	298
6. Blahoželanía veriacich z Košickej diecézy.....	302
7. Biskup Andrej Grutka k menovaniu za kardinála.....	304
8. Slávnostné konzistórium kreovania kardinálov.....	305
9. Te Deum v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda	308
10. Pápežská audiencia	310

XIV. KAPITOLA: Prefekt misijnej kongregácie 313

1. Prefekt Kongregácie pre evanjelizáciu národov	313
2. Podľa vzoru Apoštola národov	315
3. Kardinál Jozef Tomko o misiách.....	320
4. Misijná encyklika Redemptoris missio	327

XV. KAPITOLA: Prefekt na misijných cestách 333

1. Dôležitosť misijných ciest.....	333
2. Láska k Afrike	334
3. Cesty do krajín Ázie, Austrálie a Oceánie	393
4. Misijné cesty po krajinách Ameriky	426
5. Európa je tiež misijným územím	438
6. Slovensko a misie.....	444

PIATA ČASŤ: SO SRDCOM NA SLOVENSKU447

XVI. KAPITOLA: Diecézy a cirkevné provincie na Slovensku 449

1. Dizertácia Jozefa Tomka o vzniku slovenských biskupstiev v r. 1776. 450
2. Zriadenie Slovenskej cirkevnej provincie v Trnave v roku 1977..... 452
3. Vznik Košického arcibiskupstva v roku 1995 461
4. Reorganizácia slovenských diecéz v roku 2008 463
5. Zriadenie Gréckokatolíckej provincie *sui iuris* v Prešove 2008..... 469

XVII. KAPITOLA: Zápas o kňazov a biskupov pre Slovensko 473

1. Príprava kňazov pre Slovensko 473
2. Cirkev bez biskupov? 475
3. Cirkev na Slovensku pred Nežnou revolúciou 477
4. Traja biskupi ako ovocie *Ostpolitiky* Vatikánu 478
5. Aktivity za menovanie biskupov v Česko-Slovensku 482

XVIII. KAPITOLA: Udalosti revolučného roku 1989 487

1. Choroba matky – iniciátor veľkých zmien..... 487
2. Slávenie liturgie na východe Slovenska 488
3. Zelený štvrtok 1989 v košickej katedrále 490
4. Smrť a pohreb matky 506
5. Významné udalosti leta roku 1989 v Cirkvi na Slovensku 510
6. Menovanie a konsekrácia spišského biskupa Františka Tondru 511
7. Inaugurácia trnavského arcibiskupa Jána Sokola 521
8. Svätorečenie Anežky Českej v Ríme..... 524

XIX. KAPITOLA: Vo vzťahu k slovenským biskupom 532

1. Konsekrácia prešovského eparchu Jána Hirku 533
2. Vysviacky biskupov Alojza Tkáča, Eduarda Kojnoka a Rudolfa Baláža 538
3. Bernard Bober – prvý biskup v samostatnom Slovensku 555
4. Konsekrácia Jozefa Zlatňanského 561
5. Vysviacka prvého bratislavského eparchu Petra Rusnáka 566
6. Trnavský arcibiskup Róbert Bezák, CSsR 572
7. Spolukonsekrátor niektorých slovenských biskupov 576
8. Dvaja kardináli – Jozef Tomko a Ján Chryzostom Korec, SJ 577

9. Spomienky na arcibiskupa Dominika Hrušovského	582
10. Spomienka na biskupa Štefana Vrableca	586

ŠIESTA ČASŤ: S PÁPEŽOM NA SLOVENSKU589

XX. KAPITOLA: Pozornosť Jána Pavla II. voči Slovensku 591

1. Pápež na kúsku slovenskej zeme v Ríme	591
--	-----

XXI. KAPITOLA: S Jánom Pavlom II. v Česko-Slovensku..... 595

1. Svedok zázraku v Prahe, 21. apríl 1990	595
2. So sv. Cyrilom a Metodom na Velehrade, 22. apríl 1990	600
3. Radostné stretnutie v Bratislave-Vajnorochoch, 22. apríl 1990.....	603

XXII. KAPITOLA: S pápežom v samostatnom Slovensku611

1. V hlavnom meste Bratislave, 30. júna 1995.....	613
2. Stretnutie s mládežou v Nitre, 30. júna 1995	614
3. Pri matke Sedembolestnej v Šaštíne, 1. júla 1995	615
4. Svätorečenie troch košických mučeníkov v Košiciach, 2. júla 1995 ...	615
5. Stretnutie s gréckokatolíckmi v Prešove, 2. júla 1995.....	620
6. „Svätý Otče, do Levoče“, Levoča, 3. júla 1995	622

XXIII. KAPITOLA: Tretia návšteva pápeža na Slovensku632

1. Stretnutie v Trnave, 11. septembra 2003	633
2. Radosť veriacich v Banskej Bystrici, 12. september 2003	634
3. Stretnutie na Podrákošských poliach, Rožňava, 13. september 2003	637
4. Blahorečenie svedkov viery, Bratislava-Petržalka, 14. september 2003	639

SIEDMA ČASŤ: AREOPÁGY ČINNOSTI645

XXIV. KAPITOLA: Ekumenizmus a medzináboženský dialóg 647

1. Problematika, história a formy ekumenizmu	647
2. Katolíci a pravoslávni.....	652
3. Ekumenizmus s protestantmi a anglikánmi.....	654
4. Duch Assisi	657
5. Medzináboženský kongres v Astane v roku 2003.....	659

XXV. KAPITOLA: Starosť o eucharistické kongresy..... 663

1. Eucharistické kongresy – pojem a história 663
2. Eucharistický kongres v Gauadalajare v roku 2004 666
3. Tretí národný eucharistický kongres na Slovensku v roku 2005 674
4. Medzinárodný univerzitný eucharist. kongres v Murcii v roku 2005.. 684
5. Pápežský vyslanec na eucharist. kongrese v Quebecu v roku 2008..... 687

XXVI. KAPITOLA: V službe pápežského legáta..... 697

1. Pápežský vyslanec Jána Pavla II. v Ugande a v Slovinsku.....697
2. Vyslanec Benedikta XVI. na ostrove Taiwan 700
3. Z poverenia pápeža Benedikta XVI. v Bielorusku a Chorvátsku 704
4. Dôležité poslanie pápežovho vyslanca v Moskve 706
5. Pápežský vyslanec v Lvove na Ukrajine 712
6. Vyslanec pápeža Františka v Srbsku a v Čiernej Hore 716

XXVII. KAPITOLA: Ovocie a ocenenie života i práce 718

1. Literárna tvorba Jozefa Tomka 718
2. Ocenený doma i vo svete 721
3. Čestný doktorát filozofie na univerzite v Tchaj-pej na Taiwane 722
4. Čestný doktorát Univerzity Komenského v Bratislave..... 722
5. Rad Bieleho dvojkríža I. stupňa 725
6. Čestný doktorát Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach..... 728
7. Cena predsedu Košického samosprávneho kraja 729
8. Čestný doktorát Trnavskej univerzity 729
9. Medaila Slovenskej akadémie vied za podporu vedy 733
10. Čestný doktorát Katolíckej univerzity v Ružomberku..... 735
11. Ocenenia pri životných jubileách 736

XXVIII. KAPITOLA: Pohľad upriamený k horizontu večnosti..... 740

1. Stretnutia so Stvoriteľom v prírode 740
2. Nezištná pomoc rehoľných sestier 745
3. Pastoračné aktivity kardinála na dôchodku 746
4. Radosť z blahorečenia Titusa Zemana 749
5. Až príde čas odísť do domu Otca... 752

Slovo na záver	755
Epilóg	757

TEXTOVÁ PRÍLOHA.....759

1. Jozef kardinál Tomko: Misie dnes	760
2. Básne venované Jozefovi Tomkovi	770

Bibliografia.....	775
-------------------	-----

Zoznam skratiek.....	800
----------------------	-----

Summary	802
---------------	-----

Index mien	808
------------------	-----

Obrazová príloha	825
------------------------	-----

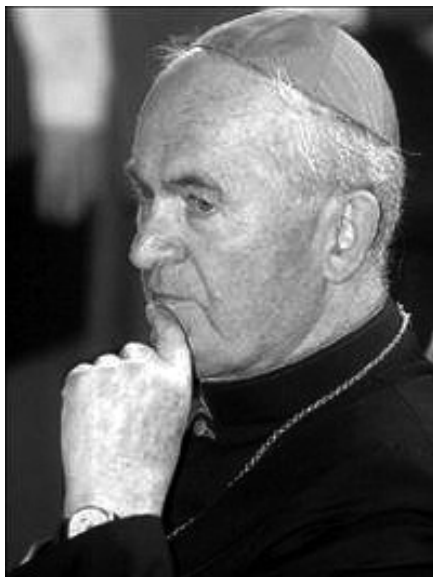
Predslov

Keď mi autor tejto knihy predložil návrh napísať môj životopis, nemal som problém dať mu svoj súhlas. Materiály sú zväčša známe a môj život sa odohrával na verejných miestach. Priebeh mojej kňazskej a biskupskej služby by azda zaujímal slovenských čitateľov, ktorí ma poznajú z verejných vystúpení a z kníh, ktoré som napísal po slovensky. Aj keď som niektoré z kníh a tiež svoje prejavy na misijných cestách pripravoval a písal v iných jazykoch, vždy som myslel na ich možné použitie v nejakej forme pre Slovákov vo vlasti alebo inde vo svete. V mojej službe Bohu, Cirkvi a ľuďom som síce zažil momenty, ktoré si vyžadovali skôr mlčanie ako posudky o ľuďoch a udalostiach, ale odohrali sa zväčša na Božom svetle, pred očami mnohých. Sľúbil som teda dať autorovi materiály, ktoré nemali ráz dôvernosti a povinného rešpektu pred dobrým menom iných.

Autor, ktorému som zveril dokumenty a materiály pre môj životopis, má moju plnú dôveru. Pozná a dobre ovláda zásady objektívneho spracovania historických udalostí a dokumentov, ktoré som chcel rešpektovať. Preto som ihneď od začiatku zdôrazňoval, že kniha má byť jeho dielo, spracované so zodpovednosťou ozajstného historika. On si mal preveriť aj moje prípadné názory. Bol som však ochotný aj odpovedať na jeho prípadné otázky.

V tomto duchu odpovedám aj na autorovu prosbu napísať úvod k jeho dielu. Prijímam ju s tým, že to je iba „predslov“ ku „slovu na úvod“, ktorým sa vlastná kniha začína.

Autor dal svojej knihe podtitul *Život v službe evanjelia*. Tento príliš honosný prívlastok beriem skôr ako výzvu na spytovanie svedomia než realistické tvrdenie o celom mojom živote. Ďakujem Bohu za všetko, čo mi v dlhom živote doprial. On vie najlepšie posúdiť, čo bolo naozaj v službe evanjelia. Aj ja musím povedať so sv. Pavlom: „Z Božej milosti som tým, čím som“ (1 Kor 15,10).

Kto sa trochu vyzná v mojom živote, ten nájde v knihe odozvu mojich spisov, ktoré som vydal počas viacerých desaťročí, ako aj hlavné dokumenty, ktoré som vydal v rôznych jazykoch a ktoré už dnes ťažko nájsť. Osobne to považujem za pozitívnu stránku tejto knihy a náhradu za akési „vybrané diela“ z mojej tvorby. Sú to najmä dva diely „Na misijných cestách“ (I. Rím 1989, II. Trnava 2003), „Na životných cestách“ (Trnava 2008), „Hľadiet za obzor“ (SSV 2014).

Všetkým čitateľom posielam srdečný pozdrav spojený s práním zaujímavého a príjemného čítania.

V Ríme, 25. januára 2018

Jozef kardinál Tomko

Na úvod

Božia ruka a *červená niť*, ktorá nás vedie

Dvadsiate storočie sa zapísalo do histórie ako najkrvavejšie. Nikdy predtým za sto rokov nezhynulo toľko nevinných ľudí ako práve v storočí, ktoré si hrdo nahovára, že je dobou pokroku, ľudských práv a slobôd, demokracie a ďalších pekne znejúcich prívlastkov. Zostane však skutočnosťou, že to bolo storočie krvi, koncentračných táborov, potratov, eutanázie, pedofílie a iných deviácií. Žiť v takomto storočí bolo pre jedných ctou, pre iných tragédiou a hanbou. Lenže človek si nevyberá storočie, v ktorom sa narodil, rovnako ako si nevyberá ani rodičov, ani bratov a sestry; tie sú mu dané, v nich a s nimi musí žiť a v nich a s nimi realizovať vlastné dejiny spásy alebo zatratenia.

Na údolie riek Udavy, Cirochy, Laborca sa mnohí dívali a ešte aj dnes dívajú ako na Bohom zabudnutý kraj. Spomínam si na stretnutie pri bielom stole po birmovke vo Vyšnom Hrušove v roku 2005. Seminaristi, ktorí sprevádzali biskupa Mons. Stanislava Stolárika na birmovku, sa pýtali farára z Papína na miesto jeho pôsobenia:

„Metod, kde teraz pôsobíš?“

„V Papíne,“ odpovedal.

„A ktorým je to smerom?“ dokončil otázku seminarista.

„Tam smer nie je,“ odpovedal farár Metod, „tam je koniec!“ Seminaristi sa o toto miesto viac nezaujímali. Vtedy som vstúpil do rozhovoru ja a poopravil som Metoda:

„To nie je celkom tak, treba sa dívať na veci z tej lepšej stránky: Papín nie je koniec, ale začiatok! Tu sa začína naša miestna cirkev Košická arcidiecéza. Existujú záznamy zo začiatku 14. storočia, ktoré Papín uvádzajú ako mesto so stabilnou farnosťou, farárom a murovaným kostolom zasväteným Nanebovzatiu Panny Márie.¹ Učený a cyrilo-metodskou tradíciou nadchnutý jezuita Michal Fedor zastával mienku, že to bol práve Papín a okolie, kde sa na istý čas utiahol sv. Gorzad a jeho učenci po vyhnaní z Veľkej Moravy po smrti sv. Metoda, arcibiskupa. Tomu by mal nasvedčovať aj dávny názov obce Papín – Páphaza – Dom kňazov. Odtiaľ vraj podnikali svoje misijné cesty na územie

1 Schematismus Košickej diecézy z roku 1839 uvádza: „Papina jam 1330 fuit Oppidum. Parochia vetusta. Ecclesia ad Assumptionem B. M. Virginis.“ In: Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Cassoviensis ad Annum Jesu Christi MDCCCXXXIX, s. 174.

Vislanska a Krakovska, čoho dôkazom by mohli byť aj nepopierateľné stopy kultu sv. Gorazda, ktorého liturgické slávenie uvádza krakovské direktorium z 15. storočia. Sú to zaujímavé hypotézy, ktorých pravdivosť azda v budúcnosti potvrdí či vyvráti historická veda.²

Ale predsa len niečo v tomto kúte Slovenska i sveta je. Vychádzajme z tvrdenia, že Papín je začiatok duchovnej cesty, ktorá sa ako had tiahne po brehoch riek Udavy a Laborca. Za obcou Udavské rieku Udavu pohlcuje mocnejší Laborec, ktorý na svojej púti po Zemplíne splynie s Uhom a Tisou, aby všetky tieto vody veľký Dunaj vniesol do vln Čierneho mora. A znovu sme pri našich apoštoloch sv. Cyrilovi a Metodovi, lebo títo dvaja prv, než sa odhodlali ísť na púť k našim predkom, podstúpili školu apoštolátu na brehoch Čierneho mora, v Chersone na Kryme. Odtiaľ aj s pápežom mučeníkom sv. Klimentom, ktorého relikvie tam našli, prišli hlásať radostnú zvesť o spáse v Kristovi Ježišovi v roku 863 našim predkom. A tak vidíme, že je tu istý čarovný kruh, v strede ktorého je Boh.³

Urobme si krátku exkurziu a poďme proti prúdu rieky Laborca, nahor po laboreckej doline. Na tejto ceste stretávame až nápadne veľké množstvo pamätných bodov kresťanskej duchovnosti a kultúry, ktoré sa tu stáročiami nakumulovali. Je to náhoda? Ale náhody predsa nejestvujú.

Udavské je rodiskom kardinála Jozefa Tomka, miestom pôsobenia významných osobností, akou bol napr. Štefan Hések, farár a dekan, miestom mnohých kňazských a reholných povolání, ale aj iných významných osobností.

Po ľavej strane, len niekoľko kilometrov za kopcami, nájdeme starobylú obec Ohradzany, ktorej pôvodný názov dáva tušiť veľkomoravské hradisko. Patrocínium prvého známeho kostola, ktorý bol zasvätený svätému Jakubovi staršiemu, apoštolovi, dáva tušiť, že ide naozaj o starobylú lokalitu s kresťanskou kultúrou. Práve z tejto obce pochádza prvý košický arcibiskup a metropolita Mons. Alojz Tkáč.

Po pravej strane našej cesty proti prúdu Laborca je obec Ľubiša, ktorá je rodiskom prvého prezidenta samostatného Slovenska v povojnovom období, Michala Kováča. Najbližšia farnosť od Ľubiše na sever je Zbudské Dlhé, obec, ktorá je rodiskom druhého a terajšieho košického arcibiskupa a metropolitu Mons. Bernarda Bobera.

2 Zaujímavú štúdiu k téme kristianizácie Poľska, konkrétne Krakovska, napísal LACKO, Michal SJ. Slovensko a začiatky kresťanstva v Poľsku, s. 37-40.

3 LACKO, Michal SJ. Svätý Cyril a Metod, s. 51-56.

A do tretice na ceste laboreckou dolinou prídeme aj do obce Čertižné, kde uzrel svetlo sveta v poradí siedmy košický biskup Mons. Ján Perger, účastník pamätného Prvého vatikánskeho koncilu (1869 – 1870).

Vrcholným bodom putovania je starobylé duchovné a náboženské centrum kresťanov byzantského obradu, baziliánsky kláštor a kostol Zoslania Svätého Ducha otcov baziliánov v Krásnom Brode pri Medzilaborciach. Od stredoveku tu bolo centrum najznámejších pútí počas sviatkov Svätého Ducha. Putovali sem veriaci východného obradu zo širokého okolia, aj z územia dnešného Poľska. K tomuto miestu sa viaže aj úcta k zázračnej ikone Matky Božej. Jej sa pripisuje zázrak uzdravenia slepého mládenca, ktorý sa umyl vodou zo studničky, ktorá je aj dnes vo veľkej úcte. V 18. storočí tu mali baziliáni významné učilište, na ktorom sa formovali významné osobnosti cirkevného života. Bolo to miesto, kde biskupské svätenia prijímali biskupi byzantského obradu.⁴

No vráťme sa k bodu, kde sa Udava vlieva do Laborca. V okruhu necelých piatich kilometrov je situované už spomínané rodisko nesporne najvýznamnejšej osobnosti novodobých slovenských dejín, kardinála svätej rímskej Cirkvi, Jozefa Tomka, a tým miestom je obec Udavské.

Po pravej strane toku Laborca stojí mesto Humenné, kde až do roku 1531 požehnané účinkovali duchovní synovia sv. Františka, a od roku 1615 tu mali slávne kolégium otcovia jezuiti, medzi ktorými pôsobili aj sv. Štefan Pongrác, jeden z troch svätých košických mučeníkov.⁵ V Humennom sa narodil biskup František Zičí⁶ a tiež prvý bratislavský eparcha Peter Rusnák.⁷

A blízko sútoku riek Cirochy, Udavy a Laborca je obec Hažín nad Cirochou, rodisko prvého prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupa a metropolitu Mons. Jána Babjaka, SJ.

Môžeme teda povedať, že tento kút slovenskej zeme nie je koniec, ale začiatok; tu sa ak nie všetko, tak zaiste mnohé začína. Tu sa akosi tajomne spája kresťanský Východ so Západom.

Do tohto prostredia pred sto rokmi prišiel syn slovenskej zeme zo západu Slovenska, aby obohatil ľud na východe Slovenska. No boli by sme neobjektívni, ak by sme nepovedali, že aj tento – na materiálne dobrá neraz veľmi chudobný ľud – vedel obohatiť inými darmi vzdelaného kňaza zo západu Slo-

4 ČIŽMÁR, Marián. Rehoľný život na území Košického arcibiskupstva, s. 108-114.

5 STOLÁRIK, Stanislav. Humenské kolégium a traja košickí mučeníci.

6 STRELKA, Vojtech. Zičí (Zichí), František, s. 1529.

7 Annuario Pontificio per l'anno 2014, s. 115.

venska, Štefana Héseka. Mladý žiak a študent Jozef Tomko si to dobre všimol a vybadal v týchto jednoduchých ľuďoch mocný potenciál duchovnej energie. Výstižne to vyjadril, keď do časopisu *Plameň* napísal: „Hnutia, ktoré majú často vplyv na štátne zriadenie, vznikajú najviac z jednoduchého ľudu a sú prejavom energie ľudu. Keď sa nájde vodca, ktorý vie ľud dobre viesť, môžu z tejto energie vyrásť veľké veci. Pracovať s ľuďom je krásna vec. Má také krásne myšlienky, že ich nenachádzame ani u veľkých vedátorov.“⁸ Aj on zatúžil po takomto živote vzájomného obohacovania sa. „Pri tých ľuďoch, ktorí dýchajú vôňou zeme, pri tých nízkych a predsa citovo a myšlienkovo tak vysokých ľuďoch, cítil by som sa najlepšie.“⁹

Tak, ako sa tu zlievajú tri dôležité rieky, tak podobne sa tu zlievajú základné kresťanské tradície: západná, pravoslávna a byzantská, zjednotená s Rímom. Všetky tri spája aj cyrilo-metodská tradícia.

Keď sa začiatkom 30. rokov minulého storočia veriaci v obci Adidovce rozhodovali pri výstavbe spoločného kostola pre oba obrady katolíckej Cirkvi, prišlo aj na patrocínium kostola. Rozhodli sa, že kostol bude zasvätený sv. Cyrilovi a Metodovi. Biskupi Jozef Čársky, košický apoštolský administrátor, a bl. Peter Pavol Gojdič, OSBM, prešovský gréckokatolícky apoštolský administrátor, to schválili, o čom bola vystavená úradná listina, ktorú podpísali obaja biskupi a dekan, Štefan Hések, humenský dekan, a Alexej Toronský, gréckokatolícky humenský dekan.¹⁰ Bol to jeden z troch prvých kostolov na území terajšej Košickej arcidiecézy, ktorý je zasvätený sv. Cyrilovi a Metodovi v medzivojnovom období minulého storočia.¹¹ Aj to je zaiste zásluhou Štefana Héseka. Ak sa pýtame na pôvod cyrilo-metodskej tradície ako významného rozmeru spirituality Jozefa Tomka, tu niekde treba hľadať jej korene.

Nie koniec, ale začiatok. Tu v tomto kúte slovenskej zeme sa začala odvíjať pomyselná červená niť života Jozefa Tomka, chudobného chlapca statočných kresťanských rodičov. Nasledujúc túto niť, na začiatku ktorej je prst Boží, prešiel nástrahami, ktoré musel zdolávať na ceste života, a zastavil sa až na najvyššom mieste, na ktorom môže stáť; keď ho Kristov zástupca na zemi vymenoval za kardinála a zveril mu úrad vedenia svetových misií v Cirkvi.

8 TOMKO, Jozef. Ktoré povolanie považuješ za najdôležitejšie s hľadiska svojej budúcnosti a štátnej potreby?

9 TOMKO, Jozef. cit. 8.

10 ČIŽMÁR, Marián. Ľudia, udalosti a história Vyšného Hrušova, s. 107-109.

11 BAGIN, Anton. Cyrilometodské kostoly a kaplnky na Slovensku, s. 33-34.

„Vtedy som si začal uvedomovať,“ napísal neskôr, „ako sa Pán Boh v živote s človekom hrá, pravda, v dobrom slova zmysle, zároveň však si ho pripravuje na určité úlohy. Začal som rozmýšľať o tom, ako začal mňa Pán Boh pripravovať na túto misionársku činnosť. Rozmýšľal som, trochu som sa zahľadel do minulosti, premietol som si celý svoj život. V tú noc som veľmi málo spal, prevracal som sa na posteli a myslel na to, čo ma čaká a ako som sa vlastne dostal až sem. Vždy som naozaj veril v Božiu prozretelosť – v to, že Božia starostlivosť je určená osobitne každému z nás, každej osobe. Videl som preto Boží prst aj vo svojom živote: Božiu prítomnosť, ktorá sa týka nielen všeobecných dejín národov a ľudstva, ale aj malých dejín drobných ľudí ako som ja. A táto viera mi pomáhala odkryť červenú niť vo svojom živote, aj ruku, a to milosrdnú a dobrotivú ruku Božiu, ktorá ma viedla tak, aby ma pripravila na takú veľkú a dôležitú úlohu.“¹²

Kniha o kardinálovi Jozefovi Tomkovi začala naberať konkrétne črty počnúc rokom 2014, kedy si kardinál Tomko pripomínal 90 rokov života. No bola písaná aj v perspektíve blížiacich sa ďalších významných výročí: v roku 2017 to bolo 700 rokov od prvej písomnej zmienky o jeho rodnej obci Udavskom (r. 1317), na rok 2018 pripadá 75. výročie od chvíle, kedy mladý maturant Jozef Tomko vykročil za hlasom Pánovým s pevným rozhodnutím celý svoj život, svoje sily a schopnosti dať do služby Krista a jeho Cirkvi – v roku 1943 totiž vstúpil do Kňazského seminára sv. Cyrila a Metoda v Bratislave, aby sa stal Kristovým kňazom. Zároveň v tom istom roku začal svoje filozofické a teologické štúdiá na teologickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. A napokon, blíži sa aj rok 2019, kedy uplynie 95 rokov od jeho narodenia (r. 1924), 70 rokov od jeho kňazskej vysviacky (r. 1949), a 40 rokov od jeho biskupskej vysviacky (r. 1979). Pripomínať si všetky tieto výročia kardinála Jozefa Tomka je výzvou, ba priam povinnosťou k napísaniu a vydaniu publikácie, ktorá v základných kontúrach predstavuje slovenskej verejnosti túto významnú osobnosť slovenských, a nielen cirkevných dejín.

V jednej knihe sa nedá napísať všetko. Tak ako knihy o dejinách miest a obcí nemôžu pojať všetko, ale len niektoré udalosti, tak aj kniha o kardinálovi Tomkovi chce poskytnúť informácie, ktoré čitateľovi umožnia vytvoriť si základný obraz o tejto významnej osobnosti. K tomu bola zvolená aj metóda písania. Značný priestor je daný slovám hlavnej postavy. Je v nej množstvo výrokov Jozefa Tomka, jeho myšlienok, spomienok, názorov, usmernení

12 TOMKO, Jozef kardinál. Na misijných cestách, s. 8-10.

pre život, čo môže byť užitočným pre tých, ktorí sa v budúcnosti odhodlajú o ňom písať či pri rozličných príležitostiach rozprávať.

Je mojou túžbou, aby táto práca priniesla dobré ovocie, ktoré bude na slávu Boha a pre duchovné dobro všetkých ľudí dobrej vôle; to všetko aj v duchu biskupského a kardinálskeho hesla Jozefa Tomka: *Ut Ecclesia aedificetur – Aby sa Cirkev rozmáhala!*

1

PRVÁ ČASŤ

**od kolísky
k oltáru**

Starý farský kostol v Udavskom z r. 1701, v ktorom bol Jozef Tomko pokrstený

I. KAPITOLA

Rodisko a rodina

Kto sa stretne s významnou osobnosťou, právom si kladie rôzne otázky. Odkiaľ pochádza? Kde sa narodil, vyrastal? Kto sú jeho rodičia, súrodenci, príbuzní? Kde študoval a kto sú jeho učitelia? Odohralo sa v jeho detstve niečo, čo by istým spôsobom naznačovalo jeho budúce postavenie? Takéto a podobné otázky stoja na počiatku literárneho druhu, ktorý sa od antických čias až po súčasnosť nazýva biografia. Autori tohto druhu literárneho diela definujú biografiu ako „rozprávanie o ľudskom živote človeka od jeho narodenia až po smrť“.¹³

Ako príklad životopisného diela v antickom svete možno uviesť autora Plutarcha a jeho dielo *Paralelné životopisy (Bioi paralléloi)*. Klasickým príkladom biografie neskorej antickkej helenistickej doby je dielo Flavia Filostrata zo začiatku 3. storočia po Kristovi. Z okruhu latinskej kultúry je napr. dielo Svetonia (69 – 140 po Kristovi) *Životy cisárov*. V židovskej diaspóre je klasickým príkladom dielo *Život Mojžiša* od autora Filona Alexandrijského (20 pred Kr. – 45 po Kr.). Z prvých storočí kresťanskej éry možno uviesť biografické dielo sv. Hieronyma *O vynikajúcich mužoch (De viris illustribus)* či dielo diakona Ponzia (3. storočie) *Život a umučenie Cypriána*, alebo životopisné dielo sv. Atanáza (+ 373) *Život sv. Antona pustovníka* či dielo Sulpicia Severa *Život Martina z Tours* z konca 4. storočia.¹⁴ Z novších čias sa stalo známym životopisné dielo o pápežovi Jánovi Pavlovi II., *Svedok nádeje*, ktorého autorom je americký novinár a spisovateľ George Weigel. V tejto línii možno vidieť aj biografiu o slovenskom kardinálovi Jozefovi Tomkovi.

1. Pohľad do dejín obce a farnosti Udavské

*Najkrajší kút v širom svete je moja rodná zem,
zelený sad v plnom kvete je moja rodná zem.
Čierne hory pyšno stoja, až sa nebies dotýkajú
a pod nimi šíre polia kvetmi posiate na zemi raj vytvárajú.
Tá jediná a nie iná má pre mňa toľko krás*

13 MOMIGLIANO, Arnaldo. Lo sviluppo della biografia greca, s. 13.

14 FABRIS, Rinaldo. Paolo. L'apostolo delle genti, s. 9-10.

*a preto verným chcem jej ostať po celý čas
a preto verným chcem jej ostať po celý čas.*¹⁵

V roku 2001 vyšla cenná publikácia historika Ferdinanda Uličného o osídlení Zemplína. O rodisku Jozefa Tomka, Udavskom, v nej píše: „Začiatkom 14. storočia patrilo územie severného Zemplína, vtedy chápané ako časť uhorského pohraničia susediaceho s Haličskom, šľachticovi Petrovi, synovi Petena. Peter sa dvakrát pokúsil zabiť kráľa Karola Róberta, za čo mu kráľ oprávnene zhabal zemplínske majetky a roku 1317 ich daroval vernému prívržencovi a poradcovi Filipovi Drugetovi. Medzi zhabanými a darovanými bola aj dedina Udavské, pričom vtedy vznikla o nej najstaršia zachovaná správa. V písomnostiach od 14. do 17. storočia sa vyskytuje pod názvom Udva v rozličných pravopisných obmenách. Pôvodný názov dediny bol totožný s názvom tamojšieho potoka. Koncovka názvu *-va* svedčí o jeho starobylosti a umožňuje predpokladať, že sídlisko jestvovalo pred 13., prípadne 11. storočím. Nepochybne patrí k najstarším sloviensko-slovanským sídliskám v blízkom okolí.“¹⁶

V súvislosti s konštatovaním prof. Ferdinanda Uličného sa môžeme domnievať, že aj počiatky kresťanského života a tiež aj farnosti Udavské siahajú zhruba do tohto obdobia. Autor ďalej konštatuje, že v obci Udavské jestvoval kostol už v 14. storočí. Písomný doklad o prvom známom farárovi z Udavského pochádza z roku 1456. Ide o farára, ktorý sa volal Vavrinc (Lawrencio de Wdva plebano).¹⁷ *Schematismus Košickej diecézy* z roku 1840 uvádza, že farnosť Udavské je farnosť starobyľá.¹⁸ Presný dátum založenia farnosti sa nám asi ťažko podarí zistiť. No dá sa predpokladať, že jej vznik sa pohybuje niekedy v časoch prvotného konštituovania farnosti v rámci profilácie náboženských štruktúr na začiatku Uhorského kráľovstva.

Ďalší významný slovenský historik, autor publikácie *Osídlenie severného Slovenska*, Ján Beňko, konštatuje, že „pred rokom 1549 v Humenskom dištrikte za Beskydským predhorím bolo iba 12 rímskokatolíckych farských kostolov,

15 Autorom textu je Pavol Braxatoris, potomok z rodiny básnika Andreja Braxatorisa-Slád-koviča.

16 ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Zemplínskej župy, s. 556. Latinský text dokumentu v: SEDLÁK, Vincent (red.). Regesta Diplomatica nec non Epistolaria Slovaciae II., s. 137, č. 276. Obec Udavské sa tu uvádza pod názvom Vadna.

17 ULIČNÝ, Ferdinand. cit. 16, s. 556.

18 Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MD-CCCXL. Erectae sedis episcopalis XXXVI., s. 171.

a medzi nimi uvádza aj Udavské.¹⁹ Krátko po tomto roku sa Udavské, tak ako aj ostatné katolícke farnosti na drugetovskom panstve, stali protestantskými. Niekedy v polovici 16. storočia aj humenský Drugetovci prijali protestantskú vieru a na svojom panstve zaviedli nové náboženstvo. Protestantskí kazatelia vykonávali bohoslužby v Udavskom v rokoch 1579 až 1628.²⁰ Z dobových dokumentov je dokázateľné, že v roku 1600 bola v Udavskom protestantská fara, kostol a škola.²¹

Tento stav trval až do prvej polovice 17. storočia, kedy Drugetovci znovu konvertovali na katolícku vieru. Následne vyvinuli úsilie na to, aby do Humenného prišli jezuiti a založili tam kolégium i školu. To sa aj stalo v roku 1615, kedy bola podpísaná fundačná listina humenského jezuitského kolégia.²² Náplňou ich práce bola nielen pedagogicko-výchovná činnosť v škole, ale aj pastoračná činnosť v Humennom a misie v obciach Drugetovského panstva. V roku 1619 malo humenské kolégium spolu 27 členov, z toho 15 pátrov.²³

Jedna časť z nich sa venovala vyučovaniu, ďalší sa venovali misijnej činnosti v okolitých obciach. Treba pripomenúť, že túto misijno-pastoračnú činnosť počas svojho pôsobenia v Humennom v rokoch 1615 – 1618 vykonával aj jeden z troch košických mučeníkov, sv. Štefan Pongrác. A keďže Udavské bolo súčasťou Drugetovského panstva a jeho vzdialenosť od Humenného je len 4 – 5 km, je veľmi pravdepodobné, že sv. Štefan Pongrác misijno-pastoračnú činnosť vykonával aj v Udavskom.

Schematismus Košickej diecézy z roku 1840 uvádza, že kostol v Udavskom bol postavený v roku 1689 a bol zasvätený tajomstvu Najsvätejšej Trojice.²⁴ Išlo o drevený kostol.²⁵ Už o dvanásť rokov neskôr, totiž v roku 1701, bol postavený nový kostol z pevného materiálu vďaka štedrosti nového patróna, grófa Petra Zichyho.²⁶ V roku 1882 bola prevedená na tomto kostole renovácia kostolnej

19 BEŇKO, Ján. Osídlenie severného Slovenska, s. 264.

20 ULIČNÝ, Ferdinand. cit. 16, s. 556.

21 ULIČNÝ, Ferdinand. cit. 16, s. 557.

22 O počiatkoch jezuitov a ich kolégia v Humennom pozri: KRAPKA, Emil a Vojtech MIKULA. Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, s. 50-52; tiež: STOLÁRIK, Stanislav. Humenské kolégium a traja košickí mučeníci, s. 25-26, 70-76.

23 KRAPKA, Emil a Vojtech MIKULA. Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku, s. 51.

24 Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXL. Erectae sedis episcopalis XXXVI., s. 171.

25 ULIČNÝ, Ferdinand. cit. 16, s. 556.

26 SZOKOLSZKY, Bertalan. A Kassai Százéves Egyházmegye Történeti Névtára és Emlékkönyve 1904 II., s. 578.

veže. Začiatkom 20. storočia však tento kostol už nevyhovoval a aj zásluhou vtedajšieho farára Štefana Héseka bol v roku 1927 postavený nový kostol, ktorý stojí dodnes. V roku 1937 zo zbierok veriacich bola prevedená vnútorná malba kostola.²⁷

Na filiálke Veľopolie bol postavený kostol v roku 1775 na náklady miestnej komunity a bol zasvätený Navštíveniu Panny Márie. I tento kostol bol zbúraný a v roku 1970 bol postavený nový.

Doposiaľ sa podarilo zistiť mená 31 katolíckych kňazov, ktorí pôsobili v Udavskom. Prvým z nich bol Vavrinec v roku 1456 (Lawrencio de Wdva plebano).²⁸ V roku 2018 farnosť spravoval Vincent Dráb. V rade duchovných správcov farnosti Udavské sú aj takí, ktorí boli nositeľmi cirkevných hodností. Čestnými kanonikmi Košickej katedrálnej kapituly boli farári Ján Spavelko²⁹, Anton Jelínek³⁰, Andrej Lehoczky³¹ a Ladislav Bartko³². Titulom čestného kanonika bol poctený aj Dr. Štefan Hések, ktorý ako prešovský farár zastával aj úrad generálneho vikára v rokoch 1939 – 1946. V roku 1943 bol poctený titulom apoštolský protonotár.³³

2. Dr. Štefan Hések

– vzor dobrého pastiera a duchovného otca

Udavské bolo klasickou vidieckou farnosťou. Výnimočnosť tejto farnosti pridal farár Dr. Štefan Hések (1892 – 1953), rodák z Kútov. Práve kňazi zo západného Slovenska vniesli do života východoslovenskej diecézy oživenie v podobe aktivít, ktoré priniesli ovocie aj v povolani Jozefa Tomka. Na detstvo a rodisko si spomínal takto: „Moje detstvo a mladosť sa viažu na Udavské, malú obec pri Humennom. Narodil som sa v chudobnej robotníckej rodine, mám dve sestry. Za veľa vďačím svojim rodičom, najmä matke, ktorá uvádzala do života viery nielen nás, ale aj nasledujúce dve generácie počas neslobody. V dedine pôsobil v medzivojnovom období vynikajúci kňaz Dr. Štefan Hések, ktorý našu dedinu povzniesol zo stránky náboženskej, kultúr-

27 Schematismus venerabilis cleri Administrationum Apostolicarum Cassoviensis, Rosnaviensis et Satmariensis in Slovachia anno reparatae salutis 1943, s. 118.

28 ULIČNÝ, Ferdinand. cit. 16, s. 556 (poznámka č. 3962).

29 ZUBKO, Peter. Dejiny Košickej kapituly (1804-2001), s. 103.

30 ZUBKO, Peter. cit. 29, s. 103.

31 ZUBKO, Peter. cit. 29, s. 105.

32 Schematismus Košickej arcidiecézy 2002, s. 139.

33 ZUBKO, Peter. cit. 29, s. 106, 110.

Dr. Štefan Hések, farár a dekan v Udavskom

Škola v Udavskom z r. 1912, ktorú navštevoval žiak Jozef Tomko

nej i národnej. Mal živý styk s mládežou a povzbudzoval nadaných žiakov a žiačky do štúdia.³⁴

Dr. Hések bol učený kňaz so širokým rozhľadom, u ktorého sa stretávali viacerí vzdelanci, a ktorý udržiaval aj dobré styky s humenským rabínom.³⁵ On bol prvým kňazským vzorom pre Jozefa Tomka. „Po prvej svetovej vojne Udavské dostalo mladého farára v osobe Dr. Štefana Héseka, rodáka z Kútov,“ spomína kardinál Tomko a pokračuje: „Ovocím jeho pôsobenia je aj štrnásť kňazov, ktorí dodnes z tejto obce vyšli. Svojou činnosťou povzniesol Udavské na živé náboženské a kultúrne centrum. To bolo prostredie, v ktorom som sa narodil a vyrastal.“³⁶

Kardinál Jozef Tomko tejto vynikajúcej osobnosti venoval jednu z úvah v knihe *Hľadieť za obzor*, ktorá vyšla z príležitosti jeho 90. narodenín v roku 2014. V nej podáva krátky pohľad na svojho farára z detských rokov:

„Štefan Hések sa narodil na Záhorí, v obci Kúty, dňa 29. februára 1892. Bol štvrtým dieťaťom rodičov Vavrince a Terézie. Okrem neho mali tri dcéry. Najväčší vplyv na Štefana pri raste jeho osobnosti mali jeho roľnícki rodičia Vavrinec a Terézia. Jeho príkladného otca Vavrince si starší Udavčania ešte pamätajú, lebo strávil svoje posledné dni u syna na fare a tam aj zomrel; po smrti ho previezli do Kútov. Nebude od vecí zdôrazniť starú pravdu, že veľkí ľudia vyrastajú v dobrých, i keď nie bohatých rodinách...

Za kňaza bol vysvätený v roku 1916, ale doktoráty mu nenaplnili hlavu pýchou alebo vysokými aspiráciami. Po krátkom kaplánčení prichádza v roku 1918 za farára do Udavského. Bolo práve po prvej svetovej vojne, bieda bola všeobecná a dedina nijako nepríťažlivá: starý kostol, fara taktiež, ľud dosť ubitý. Mladý kňaz sa pustil s celou dušou do práce. Starostlivo si pripravoval kázne, ktoré trvali dlhšie ako naše desaťminútovky. Preberal pravdy viery, vysvetľoval ich jednoduchou rečou a osvetľoval príkladmi. Pamätám sa, ako zaujal celý kostol, keď na Nový rok vysvetlil tragédiu Titanicu, ako sa cestujúci na tejto modernej lodi z veľkej zábavy ocitli v lone smrti. Medzitým začal organizovať mladých, chodil medzi nich, počúval krásne východniarske piesne, aj sám si rád s nimi zaspieval. Venoval sa školskej mládeži, nikdy nevynechal hodinu náboženstva, povzbudzoval rodičov, aby sa nebáli poslať nadané deti na štúdiá, sám začal nacvičovať divadlá a medzitým dvíhal ľudí po náboženskej i kultúrnej stránke.

34 GAVENDA, Marián. Zamyslenie nad osemdesiatkou, s. 14.

35 TOMKO, Jozef. Odkaz slovenskému národu a spoločenským, s. 8.

36 TOMKO, Jozef kardinál. Na životných cestách: Rozhovory s Mariánom Gavendom, s. 9.